

Sygn. akt V CSK 444/14

POSTANOWIENIE

Dnia 9 kwietnia 2015 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Katarzyna Tyczka-Rote (przewodniczący)

SSN Wojciech Katner (sprawozdawca)

SSN Barbara Myszka

w sprawie z powództwa T. K. i I. K.

przeciwko I. D.

o zobowiązanie złożenia oświadczenia woli i wydanie,

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym

w Izbie Cywilnej w dniu 9 kwietnia 2015 r.,

skargi kasacyjnej powodów od wyroku Sądu Apelacyjnego w K.

z dnia 31 stycznia 2014 r., sygn. akt [...],

przedstawia pełnemu składowi Izby Cywilnej Sądu Najwyższego do rozstrzygnięcia następujące zagadnienie prawne:

" Czy odwołanie na podstawie art. 898 § 1 k.c. w stosunku do jednego z małżonków darowizny nieruchomości, uczynionej do majątku wspólnego, uprawnia darczyńcę do żądania przeniesienia na niego udziału niewdzięcznego małżonka we własności tej nieruchomości".

UZASADNIENIE

Wyrokiem z dnia 31 stycznia 2014 r. Sąd Apelacyjny w K. oddalił apelację od wyroku Sądu Okręgowego w G. z dnia 20 maja 2013 r., wniesioną przez powodów T. K. i I. K., będących rodzicami i darczyńcami pozwanej I. D. Wyrokiem Sądu pierwszej instancji oddalone zostało powództwo o zobowiązanie pozwanej, wobec której powodowie odwołali darowiznę ze względu na rażącą niewdzięczność, do przeniesienia na powodów udziału w wysokości $\frac{1}{4}$ w prawie własności nieruchomości, położonych w Ż., stanowiących działkę oraz zabudowaną domem mieszkalnym drugą działkę, wpisanych w urzędzonych dla tych nieruchomości księgach wieczystych. Ponadto powodowie zgłosili żądanie nakazania pozwanej wydania przedmiotu darowizny i zasądzenia na ich rzecz od pozwanej kosztów procesu. Oddalenie powództwa nastąpiło na podstawie art. 898 § 1 k.c. wskutek nieudowodnienia przez powodów, aby pozwana dopuściła się wobec nich rażącej niewdzięczności, przez co ich oświadczenie o odwołaniu darowizny wobec niej było bezskuteczne, nie mogąc spowodować utraty przez pozwaną udziału w prawie własności.

Rozstrzygnięcie sprawy nastąpiło na podstawie następujących ustaleń faktycznych. Powodowie byli właścicielami nieruchomości, o których mowa w sprawie. W 2000 r. powodowie wraz z pozwaną i jej mężem ustalili, że zamieszkają wspólnie, sprzedając wcześniej mieszkanie w W., należące do pozwanej i jej męża, co nastąpiło. Z kolei, dnia 7 marca 2000 r. powodowie podarowali pozwanej jako swojej córce i jej mężowi udział wynoszący $\frac{1}{2}$ w prawie własności nieruchomości, składającej się z dwóch wskazanych wcześniej działek w Ż., postanawiając o objęciu przedmiotu darowizny wspólnością ustawową małżeńską obdarowanych. W umowie dokonano też podziału fizycznego budynku w ten sposób, że powodowie mieli zamieszkać na parterze, a pozwana z rodziną na strychu, przy czym dokonają oni adaptacji pomieszczeń do celów mieszkalnych ze środków uzyskanych ze sprzedaży wspomnianego mieszkania w W. Później te ustalenia zmienili na odwrotny sposób korzystania z domu, postanawiając też, że wszystkie pomieszczenia przynależne będą użytkować wspólnie. Po kilkunastu latach zgodnego zamieszkiwania, od czerwca 2012 r., tj. gdy córka pozwanej, a

wnuczka powodów wraz z mężem i ich dzieckiem zamieszkali razem w tym domu, doszło do niezgody między powodami a pozwaną i jej rodziną, gdyż powodowie nie wyrażali zgody na takie wspólne zamieszkiwanie. Zaczęły się częste kłótnie, z interwencjami policji włącznie, aż wreszcie strony postanowiły sprzedać dom, jednak do tego nie doszło, nastąpiła natomiast taka eskalacja agresji, że we wrześniu 2012 r. strony pobiły się wzajemnie dotkliwie, konieczna była interwencja lekarska i pobyt pozwanej w szpitalu. Prowadzone też były, umorzone następnie postępowania karne o wzajemne pobicia i znęcanie. Z ustaleń wynika, że powodowie byli w tych zdarzeniach bardziej agresywni i inicjowali wiele awantur i pobić.

W tych okolicznościach, dnia 6 września 2012 r. powodowie złożyli pozwanej oświadczenie o odwołaniu darowizny udziału we własności nieruchomości wskutek rażącej niewdzięczności, jednocześnie wezwali pozwaną do wydania im nieruchomości i opuszczenia mieszkania, a także stawienia się u notariusza w celu sporządzenia stosownej umowy przeniesienia na ich rzecz własności jej udziału. Wniesione w tej sprawie powództwo, jak było już wskazane na wstępie zostało oddalone ze względu na brak dowiedzenia przesłanek uzasadniających odwołanie darowizny. Jednakże oddalając apelację powodów ze względu na to, że zaskarżony wyrok odpowiada prawu, Sąd drugiej instancji uczynił to z innych przyczyn prawnych niż Sąd Okręgowy, w ogóle nie oceniając przy rozpoznaniu apelacji zasadności odwołania darowizny. Uznał za wystarczające dla oddalenia apelacji przyjęcie stanowiska - z powołaniem się na postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2012 r., I CSK 284/11, (OSP 2013, nr 1, poz. 3) - że w sytuacji, gdy darczyńca skutecznie odwołuje darowiznę, dokonaną na rzecz małżonków do ich majątku objętego wspólnością ustawową, tylko w stosunku do jednego z małżonków, to nie przysługuje mu roszczenie o powrotne przeniesienie własności w postaci udziału w dotychczasowej wspólności majątkowej małżeńskiej, lecz roszczenie pieniężne z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia, zgodnie z art. 898 § 2 w związku z art. 405 *in fine* k.c., w wysokości, co do zasady, połowy wartości przedmiotu darowizny.

W skardze kasacyjnej powodowie zarzucili naruszenie wyrok przepisów prawa materialnego przez błędną wykładnię w szczególności art. 35 k.r.o.

w związku z art. 898 k.c., polegającą na uznaniu, że odwołanie darowizny udzielonej do wspólności ustawowej nabywców nie jest możliwe w stosunku do jednego z obdarowanych małżonków, gdyż art. 35 k.r.o. stoi na przeszkodzie powstania zobowiązania przeniesienia własności przez pozwaną na powodów na skutek odwołania przez nich w stosunku do niej darowizny na podstawie art. 898 k.c., dokonanej przez powodów do wspólności ustawowej pozwanej z mężem, umową z dnia 7 marca 2000 r. Skarżący wnieśli o uchylenie zaskarżonego wyroku w całości i przekazanie sprawy do ponownego rozpoznania wraz z zasądzeniem wynagrodzenia należnego pełnomocnikowi powodów z urzędu. W odpowiedzi na skargę kasacyjną pozwana wniosła o jej oddalenie i zasądzenie kosztów postępowania.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Na gruncie art. 898 k.c. utrwalone jest stanowisko orzecznictwa i doktryny, poczynając od uchwały składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 1967 r., III CZP 32/66 (OSNCP 1968, nr 12, poz. 199), której nadano moc zasady prawnej, że odwołanie darowizny nieruchomości nie stwarza skutków rzeczowych, a więc powrotnego przejścia jej własności *ex lege* na darczyńcę, lecz rodzi obowiązek obdarowanego do przeniesienia własności nieruchomości z powrotem na darczyńcę. Z tego ustalenia, na tle wspólności majątkowej małżeńskiej została wywiedziona teza, że nie można zrealizować obowiązku zwrotnego przeniesienia własności nieruchomości tylko przez jednego z obdarowanych małżonków, wobec którego nastąpiło odwołanie darowizny, ponieważ nieruchomość jest także własnością drugiego małżonka do niepodzielnej ręki. Jeżeli więc są podstawy do odwołania darowizny w stosunku do obojga małżonków, to oświadczenia o odwołaniu złożone obojgu małżonkom przez darczyńcę czynią ich oboje zobowiązanymi do przeniesienia na niego własności nieruchomości, będącej składnikiem majątku wspólnego. Wyjście tego składnika z majątku wspólnego nastąpi w takiej sytuacji bez naruszenia art. 35 k.r.o., który to przepis nie tylko zabrania małżonkom w czasie trwania wspólności ustawowej żądania podziału majątku wspólnego, ale zakazuje małżonkom rozporządzania, a także zobowiązywania się do rozporządzania udziałem, który w razie ustania

wspólności przypadnie mu w majątku wspólnym lub w poszczególnych przedmiotach należących do tego majątku.

Powołany przepis k.r.o. w powiązaniu z art. 898 k.c. rodzi wątpliwości, jakie są skutki odwołania darowizny wobec jednego tylko z małżonków pozostających we wspólności majątkowej, której składnikiem stał się z woli darczyńcy przedmiot darowizny i czy w ten sposób ustanie wspólność łączna małżonków do tego składnika i będzie on mógł w części należącej do niewdzięcznego małżonka wrócić do darczyńcy, czy też nie ma darczyńca roszczenia o zwrotne przeniesienie udziału tego małżonka w prawie własności nieruchomości, gdyż współwłasność małżonków do niepodzielnej ręki nadal trwa i pozostaje darczyńcy tylko roszczenie pieniężne z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia (art. 898 § 2 k.c.).

W skardze kasacyjnej skarżący nawet aprobeuje to drugie rozwiązanie, ale akcentując kwestię zakazu rozporządzania udziałem, o którym mowa w art. 35 k.r.o. pomija równoległy zakaz zawarty w tym przepisie co do zobowiązania się małżonka do rozporządzania jego udziałem, wyrażający w ten sposób realizację idei wspólności majątkowej małżeńskiej, a w ogólności istotę współwłasności łącznej. Stanowisko to zostało obszernie uzasadnione w powołanym postanowieniu Sądu Najwyższego z dnia 15 lutego 2012 r., I CSK 284/11 i nie wynikało ono, jak próbuje ten pogląd zmarginalizować skarżący w skardze kasacyjnej, ze szczególnych okoliczności rozpoznawanej wtedy sprawy. Przeciwnie, argumentacja użyta w powołanym orzeczeniu Sądu Najwyższego podkreśla uniwersalne dla realizacji odwołania darowizny nieruchomości, tylko obligacyjne skutki takiego odwołania, a więc konieczność zwrotnego przeniesienia własności nieruchomości na darczyńcę, żeby wywołać skutki prawno-rzeczowe.

Powstaje jednak pytanie, czy wbrew twierdzeniom skarżącego tak właśnie należy rozumieć powołanie w zaskarżonym orzeczeniu zasady prawnej wyrażonej w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 7 stycznia 1967 r., III CZP 32/66, o której była wcześniej mowa, czy też powinno się uznać za prawidłową, stanowiącą *ex lege* zasadę prawną, uchwałę Całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 28 września 1979 r., III CZP 15/79 (OSNC 1980, nr 4, poz. 63). W uzasadnieniu uchwały sygn. akt III CZP 15/79 stwierdzono, że odwołanie darowizny, której przedmiot został

z woli darczyńcy objęty wspólnością majątkową zakłada cofnięcie woli darczyńcy także co do wejścia tego przedmiotu darowizny do wspólnego majątku małżonków. Zatem odwołując darowiznę, darczyńca cofa swą wolę obdarowania małżonka i zarazem włączenia darowanej rzeczy do wspólnego majątku, w szczególności ze względu na skutki wspólności określone w art. 35 i nast. k.r.o. Jak wywodzi się w tej uchwale, a także we wcześniejszej uchwale Sądu Najwyższego z dnia 18 lutego 1969 r., III CZP 133/68 (OSNCP 1969, nr 11, poz. 193) oraz idącej w tym samym kierunku późniejszej uchwale Sądu Najwyższego z dnia 10 sierpnia 1988 r., III CZP 67/88 (OSNC 1989, nr 11, poz. 180) nie sposób przyjąć, również ze względów moralnych, aby ustrój wspólności majątkowej zmieniał ustawowe uregulowanie umowy darowizny w odniesieniu do dopuszczalności jej odwołania względem osoby, która okazała się wobec darczyńcy rażąco niewdzięczna. Zaznaczyć jednak od razu należy, że nie spotyka się już obecnie obrony poglądu o niemożliwości prawnej odwołania darowizny tylko wobec jednego z małżonków, jeżeli nieruchomości będąca przedmiotem darowizny weszła do majątku wspólnego. Jeśli więc, zgodnie z uzasadnieniem uchwały Sądu Najwyższego z 1979 r. oraz innych powołanych uchwał, skutecznie została odwołana darowizna wobec niewdzięcznego małżonka, a jej przedmiot wszedł do majątku wspólnego małżonków, to konsekwencją takiego odwołania jest ustanie co do przedmiotu darowizny wspólności ustawowej, przedmiot ten zostaje z tej wspólności wyłączony i staje się mieniem wspólnym małżonków w ułamkowych częściach równych, stosownie do art. 42 i 43 § 1 k.r.o., z tym że dzieje się to tylko co do określonego składnika majątku wspólnego. Jako dodatkowy argument został w tej ostatnio powołanej uchwale wskazany art. 125¹ kodeksu karnego wykonawczego, w brzmieniu z dnia powzięcia uchwały, w odniesieniu do skutków orzeczenia kary konfiskaty majątku jednego z małżonków, pozostających we wspólności majątkowej.

Według składu orzekającego w rozpoznawanej sprawie stanowisko wyrażone w uchwale Całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego, sygn. akt III CZP 15/79 oraz w dwóch innych przytoczonych uchwałach Sądu Najwyższego budzi istotne wątpliwości, gdyż wynikają z niej zgodnie kwestionowane w przytoczonym i późniejszym orzecznictwie Sądu Najwyższego oraz w doktrynie, również

rzeczowe skutki oświadczenia o odwołaniu darowizny nieruchomości. Do tego prowadzi w postaci rozrządzenia własnością przekształcenie współwłasności łącznej we współwłasność w częściach ułamkowych, a następnie włączenie udziału drugiego małżonka, który może tego wcale nie chcieć, we współwłasność z darczyńcą. Trudno zgodzić się również z argumentacją uchwały Sądu Najwyższego sygn. akt III CZP 15/79 o niemożliwości pozbawienia darczyńcy prawa do odwołania darowizny wobec niewdzięcznika i zwrotnego odzyskania nieruchomości (we współwłasności), jeśli tym samym podważa się zasady prawa majątkowego małżeńskiego ze względu na art. 35 i art. 42 k.r.o. Ponadto, działa się wówczas sprzecznie z potrzebą ochrony wierzycieli, którzy mogą, zgodnie z art. 41 k.r.o. żądać zaspokojenia z majątku wspólnego, jeżeli dłużnikiem jest jeden z małżonków. Może to też sprzyjać fikcyjnemu odwoływaniu darowizny w celu uniemożliwienia prowadzenia egzekucji z majątku wspólnego.

W orzecznictwie i piśmiennictwie, kwestionujących powołane uchwały Sądu Najwyższego, przy czym chodzi zwłaszcza o uchwałę Całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z 1979 r., będącą zasadą prawną, podkreśla się podjęcie tej uchwały w odmiennych warunkach społeczno-gospodarczych, kiedy to rzadkością było posiadanie przez małżonków majątków odrębnych o istotnej wartości oraz wyjątkowe było ustanawianie innych ustrojów majątkowych małżeńskich niż wspólność ustawowa.

Wszystkie wskazane motywy sprawiły, że rozumowanie podobne do stanowiska Sądu Apelacyjnego zajętego w zaskarżonym wyroku, odnośnie do ograniczenia się wyłącznie do roszczeń pieniężnych z tytułu bezpodstawnego wzbogacenia, jakie może kierować darczyńca do niewdzięcznego małżonka, któremu skutecznie złożył oświadczenie o odwołaniu darowizny nieruchomości znajdującej się w wyniku tej darowizny w majątku wspólnym małżonków, zostało przyjęte w licznych orzeczeniach sądów powszechnych w ostatnich latach. Wskazują one również na konieczność ponoszenia przez darczyńcę ryzyka ograniczenia możliwości prawnych odwołania darowizny, jeżeli zamiast dokonać jej w częściach do majątków odrębnych każdego z małżonków (art. 31 pkt 2 k.r.o.) zdecydował się na dokonanie jej do majątku wspólnego małżonków pozostających we wspólności ustawowej (zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia

21 listopada 2012 r., I ACa 514/12, nie publ.; wyroki Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 6 marca 2013 r., I ACa 66/13, nie publ. i z dnia 31 stycznia 2014 r., V ACa 664/13, nie publ. oraz wyrok Sądu Apelacyjnego w Łodzi z dnia 11 czerwca 2014 r., I ACa 1581/13, nie publ.). Z uzasadnień powołanych orzeczeń, podobnie jak z uzasadnienia postanowienia Sądu Najwyższego sygn. akt I CSK 284/11 wynika, że przez przyjęcie takiego właśnie stanowiska pogodzone ze sobą zostały względy słuszności dotyczące ochrony interesów darczyńcy oraz wywiedzione rozwiązanie, prawidłowe dogmatycznie, mające silne podstawy w obowiązujących przepisach prawa.

Mając na uwadze zgłaszane pomimo to wątpliwości w uzasadnieniach powołanych orzeczeń oraz w analizującej je doktrynie oraz uwzględniając moc zasady prawnej uchwały Całej Izby Cywilnej Sądu Najwyższego z dnia 28 września 1979 r., III CZP 15/79, na podstawie art. 62 § 1 i 2 w związku z art. 61 § 6 zdanie pierwsze ustawy z dnia 23 listopada 2002 r. o Sądzie Najwyższym (jedn. tekst Dz.U. z 2013 r., poz. 499) zostało przedstawione pełnemu składowi Izby Cywilnej Sądu Najwyższego zagadnienie prawne sformułowane w postanowieniu.